

احساس برابری و نابرابری اجتماعی

در میان ایرانیان

(تحلیل ثانویه)

مریم منیری

مقدمه

یکی از متغیرهای مورد بررسی در «طرح ملی پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های اجتماعی مردم ایران» که هر دو سال یک‌بار توسط «دفتر طرح‌های ملی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی» اجرا می‌شود، احساس و پنداشت از عدالت یا برابری است که تاکنون یافته‌های مربوط به موج اول و دوم آن در قالب دو مجلد به ترتیب در پائیز ۱۳۸۰ و زمستان ۱۳۸۲ منتشر شده است. آنچه در ادامه این نوشتار می‌خوانید، تحلیل ثانویه‌ای بر یافته‌های مندرج در گزارش پیمایش موج اول است. در این گزارش یافته‌های پیمایش موج اول مورد تحلیل قرار می‌گیرند.

۱. روش تحقیق

زیر در پرسشنامه پیمایش موج اول مطرح شده است:

الف) بعضی‌ها معتقدند «در جامعه ما، ثروتمندان هر سال ثروتمندتر و فقرا فقیرتر می‌شوند؟» شما با این نظر بیش‌تر موافقید یا مخالف؟

ب) بعضی‌ها معتقدند «در شرایط فعلی هر کس پول و پارتی نداشته باشد، حقتش پایمال می‌شود.» شما با این نظر بیش‌تر موافقید یا مخالف؟

ج) بعضی‌ها معتقدند «در اوضاع فعلی اگر حقی از کسی ضایع شود، از طریق قانونی می‌تواند به حق خود برسد.» شما با این نظر بیش‌تر موافقید یا مخالف؟

د) بعضی‌ها معتقدند «در استخدام کارکنان ادارات به تجربه و تخصص اهمیتی داده نمی‌شود.» شما با این نظر بیش‌تر موافقید یا مخالف؟

ه) بعضی‌ها معتقدند «در جامعه ما، قانون در مورد مسؤولان

در پژوهش فوق‌الذکر، برای جمع‌آوری اطلاعات از روش پیمایشی و تکنیک پرسشنامه‌ای (مصاحبه حضوری) استفاده شده است. جامعه آماری پیمایش شامل مجموعه افراد ۱۵ ساله و بالاتر خانوارهای معمولی ساکن در هر یک از ۲۸ شهر مرکز استان در زمان جمع‌آوری اطلاعات، و حجم نمونه تحقیق در پیمایش موج اول، ۱۶۸۲۴ نفر بوده است.

۲. یافته‌های پیمایش

در این‌جا یافته‌های تحقیق در ۲۸ استان کشور، براساس ۱۳ سؤال مطرح شده در پرسشنامه تحقیق ارائه می‌شوند. به منظور بررسی ارزیابی ذهنی پاسخگویان از عدالت (در ابعاد اجتماعی، قومی، جنسیتی)، پذیرش نابرابری اجتماعی، پنداشت از عدالت اجتماعی و تصور از ساخت طبقاتی جامعه، سؤالات

و مردم یکسان اجرا می شود. « شما با این نظر بیش تر موافقت یا مخالف؟

(و) بعضی ها معتقدند «افراد عادی هر قدر هم که تجربه و تخصص داشته باشند، به مقامات بالا نمی رسند. « شما با این نظر بیش تر موافقت یا مخالف؟

(ز) بعضی ها معتقدند «در اوضاع فعلی، حکومت به همه مردم به یک چشم نگاه می کند. « شما با این نظر بیش تر موافقت یا مخالف؟

(ح) بعضی ها معتقدند «حکومت در کشور ما برای همه اقوام کشور (لر، کرد، بلوچ و...) ارزش و احترام یکسانی قائل است. « شما با این نظر بیش تر موافقت یا مخالف؟

(ط) بعضی ها معتقدند «اختلاف درآمد بین افراد فقیر و ثروتمند برای پیشرفت جامعه ضروری است. « شما با این نظر بیش تر موافقت یا مخالف؟

(ی) بعضی ها معتقدند «کار بیرون از منزل وظیفه مردهاست و زن ها وظیفه شان خانه داری است. « شما با این نظر بیش تر موافقت یا مخالف؟

(ک) به نظر شما در اوضاع فعلی جامعه، امکان پیشرفت برای مردها بیش تر است یا برای زن ها؟

(ل) مردم در جامعه ما، نظرات متفاوتی درباره عدالت دارند. به عقیده شما کدامیک از نظرات زیر درست است؟

... عدالت آن است که به کسانی که نیاز بیش تری دارند، امکانات بیش تری داده شود.

... عدالت آن است که به کسانی که شایستگی بیش تری دارند، امکانات بیش تری داده شود.

... عدالت آن است که امکانات جامعه به صورت مساوی بین همه افراد تقسیم شود.

(م) اگر جامعه را به سه طبقه بالا، پائین و متوسط تقسیم کنیم، فکر می کنید بیش تر مردم جزو کدام طبقه قرار می گیرند؟

۲-۱. متغیرهای اندازه گیری شده در سطح ترتیبی

از پاسخگویان خواسته شده بود که در پاسخ به ۱۰ سؤال از سوالات فوق الذکر، ارزیابی خود را روی یک محور ۵ نقطه ایی (شامل کاملاً مخالف، مخالف، مردد، موافق و کاملاً موافق) بیان کنند. اگر در مورد ۱۰ سؤال اول درصدهای مربوط به دو گزینه موافق و کاملاً موافق را با همدیگر جمع کنیم، می توانیم نگرش هموطنانمان در استان های کشور را نسبت به عدالت به شرحی که در جدول شماره یک آمده است، خلاصه وار توصیف کنیم.

اعداد و ارقام جدول شماره ۱ را به این شرح می توان تفسیر کرد:

۱. در خصوص این گویه که «در جامعه ما ثروتمندان هر سال

ثروتمندتر و فقرا فقیرتر می شوند»، عده بیش تری از ساکنان شهرهای زیر به ترتیب موافقت خود را ابراز داشته اند:

ارومیه (۸۶/۸ درصد)، تهران (۸۳/۶ درصد)، رشت (۸۲/۵ درصد)، همدان (۸۲/۴ درصد)، اهواز (۸۲/۳ درصد)، مشهد (۸۲/۲ درصد) و شیراز (۸۱/۶ درصد).

در حالی که عده کم تری از ساکنان شهرهای یاسوج (۶۰/۵ درصد)، زاهدان (۷۱/۲ درصد)، ساری (۷۱/۴ درصد) و یزد (۷۱/۹ درصد) به ترتیب با گویه فوق الذکر موافقت کرده اند.

۲. در مورد این گویه که «در شرایط فعلی هر کس پول و پارتی نداشته باشد، حقتش پایمال می شود»، عده زیادی از ساکنان شهرهای ارومیه (۸۹/۱ درصد)، رشت (۸۸/۶ درصد)، اهواز (۸۵/۳ درصد) و یزد (۸۵/۳ درصد) و عده کم تری از ساکنان شهرهای شهرکرد (۷۶ درصد)، یاسوج (۷۶/۸ درصد) و سمنان (۷۷/۴ درصد) به ترتیب با گویه فوق الذکر موافقت کرده اند.

۳. در خصوص این گویه که «در اوضاع فعلی اگر حقی از کسی ضایع شود، از طریق قانونی می تواند به حق خود برسد»، عده کم تری از شهروندان شیرازی (۳۲/۱ درصد)، تهرانی (۳۸/۹ درصد) و ارومیه ای (۳۸/۹ درصد) با آن موافقت کرده اند، در حالی که عده زیادی از هموطنان ایلامی (۶۲/۷ درصد) و یاسوجی (۶۱/۸ درصد) با گویه فوق الذکر موافقت کرده اند.

۴. در مورد این گویه که «در استخدام کارکنان ادارات به تجربه و تخصص اهمیتی داده نمی شود»، شهرهای رشت (۶۰/۳ درصد) و همدان (۵۹/۲ درصد) به ترتیب بیش ترین تعداد موافقان را به خود اختصاص داده اند، در حالی که شهرهای قم (۴۱/۳ درصد) و بندرعباس (۴۲ درصد) کم ترین تعداد موافقان را در خود جای داده اند.

۵. در خصوص این گویه که «در جامعه ما، قانون در مورد مسؤولان و مردم یکسان اجرا می شود»، بیش ترین تعداد موافقان را در شهرهای زاهدان (۴۳/۳ درصد)، اردبیل (۳۶/۲ درصد) و یزد (۳۴/۸ درصد) و کم ترین تعداد موافقان را در شهرهای شیراز (۱۸ درصد)، رشت (۱۸/۳ درصد) و تهران (۲۰/۵ درصد) می توان دید.

۶. در مورد این گویه که «افراد عادی هر قدر هم که تجربه و تخصص داشته باشند، به مقامات بالا نمی رسند»، شهرهای رشت (۵۵/۸ درصد)، ارومیه (۵۳/۸ درصد) و تهران (۵۳/۱ درصد) بیش ترین تعداد موافقان و شهرهای زنجان (۳۹/۶ درصد)، بندرعباس (۴۰/۷ درصد) و ایلام (۴۰/۹ درصد) کم ترین تعداد موافقان را به خود اختصاص داده اند.

۷. در خصوص این گویه که «در اوضاع فعلی، حکومت به همه

مردم به یک چشم نگاه می‌کند»، شهروندان زاهدانی (۴۹/۴ درصد)، اردبیلی (۴۱/۷ درصد) و اراکی (۴۱/۱ درصد) بیشترین میزان موافقت و شهروندان ساکن شهرهای رشت (۲۱/۳ درصد)، شیراز (۲۱/۴ درصد)، تهران (۲۴/۳ درصد) و ارومیه (۲۵/۵ درصد) کمترین میزان موافقت با گویه فوق را به خود اختصاص داده‌اند.

۸. در مورد این گویه که «حکومت در کشور ما برای همه اقوام کشور (لر، کرد، بلوچ و...) ارزش و احترام یکسانی قائل است»، شهرهای سمنان (۷۹/۱ درصد)، بندرعباس (۷۸/۹ درصد) و اراک (۷۸/۷ درصد) بیشترین تعداد موافقان و شهرهای سنندج (۳۴/۷ درصد)، تبریز (۵۱/۶ درصد) و ارومیه (۵۵/۳ درصد) به ترتیب کمترین تعداد موافقان با گویه فوق‌الذکر را در خود جای داده‌اند.

۹. در خصوص این گویه که «اختلاف درآمد بین افراد فقیر و ثروتمند برای پیشرفت جامعه ضروری است»، موافقان را عمدتاً در شهرهای یاسوج (۲۶/۲ درصد)، همدان (۲۵ درصد) و اراک (۲۴/۴ درصد) می‌توان یافت در حالی که در شهرهای کرمانشاه (۱۲/۳ درصد)، مشهد (۱۴/۲ درصد) و شهرکرد (۱۴/۴ درصد) تعداد موافقان با گویه فوق‌الذکر کم‌تر از شهرهای دیگر است.

۱۰. در مورد این گویه که «کار بیرون از منزل وظیفه مردهاست و زن‌ها وظیفه‌شان خانه‌داری است»، شهرهای زاهدان (۳۹/۹ درصد)، قم (۳۸/۲ درصد) و همدان (۳۸ درصد) بیشترین تعداد موافقان و شهرهای گرگان (۱۸/۷ درصد) و رشت (۱۹ درصد) کمترین تعداد موافقان را در خود جای داده‌اند.

۲-۲. متغیرهای اندازه‌گیری شده در سطح اسمی

در مورد سؤالات بندهای ک، ل و م، از پاسخگویان تقاضا شده بود که پاسخ خود را با انتخاب یکی از گزینه‌های اسمی سؤالات بیان کنند.

ک) در پاسخ به این سؤال که «به نظر شما در اوضاع فعلی جامعه، امکان پیشرفت برای مردها بیشتر است یا برای زن‌ها؟» اکثر پاسخگویان (۴۱/۸ درصد) معتقدند که چنین امکانی برای هر دو به طور مساوی وجود دارد.

البته عده زیادی (۳۹/۸ درصد) از پاسخگویان معتقدند، این امکان برای مردها بیشتر است تا برای زن‌ها. ساکنان شهرهای سمنان (۵۴/۳ درصد)، بندرعباس (۵۲/۹ درصد) و کرمان (۵۲/۴ درصد) بیش از ساکنان شهرهای دیگر به برابری امکان پیشرفت برای مردان و زنان معتقدند. ساکنان شهرهای سنندج (۳۳/۵ درصد)، ارومیه (۳۳/۸ درصد) و شیراز (۳۴/۸ درصد) کم‌تر از ساکنان شهرهای دیگر به تساوی امکان پیشرفت برای مردان و زنان رأی داده‌اند. به علاوه، عده بیش‌تری از ساکنان شهرهای

ساری (۴۹/۶ درصد)، تهران (۴۶/۸ درصد) و رشت (۴۶/۱ درصد) امکان پیشرفت مردان را بیش‌تر از زنان دانسته‌اند. جالب این‌که عده قابل ملاحظه‌ای از شهروندان ارومیه‌ای (۲۰/۷ درصد)، کرمانشاهی (۴/۱۴ درصد) و شیرازی (۱۱/۸ درصد) معتقدند امکان پیشرفت برای هیچ‌یک از زنان و مردان جامعه ما وجود ندارد.

ل) در پاسخ به این سؤال که «امکانات جامعه به چه صورت به افراد داده شود، براساس نیاز بیش‌تر، شایستگی بیش‌تر و یا به صورت مساوی»، اکثر پاسخگویان (۶۷/۵ درصد) معتقدند که امکانات جامعه باید به صورت مساوی بین همه افراد تقسیم شود. کسانی که ملاک اعطای امکانات بیش‌تر به افراد را شایستگی و نیاز آن‌ها می‌دانند، به ترتیب (۲۱/۳ درصد) و (۱۱/۲ درصد) از کل پاسخگویان را دربر می‌گیرند. ساکنان شهرهای کرمانشاه (۷۸/۳ درصد)، (۷۸ درصد)، ارومیه (۷۶/۴ درصد) و ایلام (۷۶ درصد) بیش از سایر هموطنانمان به تقسیم امکانات جامعه به صورت مساوی اعتقاد دارند. شهروندان تهرانی (۲۸/۵ درصد) بیش از سایر هموطنانمان معتقدند که امکانات جامعه باید براساس شایستگی به افراد داده شود. و بالاخره عده بیش‌تری از شهروندان سنندجی (۱۹/۶ درصد) و مشهدی (۱۸/۴ درصد)، ملاک توزیع امکانات جامعه را نیازمندی افراد دانسته‌اند.

م) در پاسخ به این سؤال که «اگر جامعه را به سه طبقه بالا، پائین و متوسط تقسیم کنیم، فکر می‌کنید بیش‌تر مردم جزو کدام طبقه قرار می‌گیرند؟» بیش از نیمی از پاسخگویان (۵۲/۴ درصد) طبقه متوسط را علامت زده‌اند و ۴۴/۷ درصد از آن‌ها نیز بیش‌تر مردم را جزو طبقه پائین دانسته‌اند. (جدول ۱)

نتیجه‌گیری

یافته‌های پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان درخصوص احساس پاسخگویان نسبت به عدالت اجتماعی نشان می‌دهد که در مجموع، میزان احساس نابرابری و بی‌عدالتی در ابعاد اجتماعی، قومی و جنسیتی در میان شهروندان ایرانی نسبتاً زیاد است. این احساس می‌تواند نشان‌دهنده میزان رضایت و یا نارضایتی پاسخگویان از زندگی و اوضاع کلی جامعه نیز باشد.

به علاوه، درجه احساس بی‌عدالتی در شهرهای مراکز استان‌ها متغیر و متفاوت است. این تفاوت‌های استانی می‌تواند نشانگر یک شکاف فرهنگی نیز باشد که این خود می‌تواند ناشی از تفاوت در سطح توسعه یافتگی (توسعه فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و...) استان‌ها باشد. این نکته از آن رو مهم است که میزان اطلاعات و آگاهی‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی فرد، نقش مهمی در شکل‌گیری نگرش‌ها یا طرز تلقی‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی وی ایفا می‌کند.

جدول ۱. درصد پاسخگویان موافق با گویه‌های سنجش نگرش نسبت به عدالت به تفکیک استان‌ها

شهر	درصد پاسخگویان موافق با گویه‌های ۱۰ گانه									
	الف	ب	ج	د	هـ	و	ز	ح	ط	ی
اراک	۷۵	۸۰٫۱	۵۳٫۲	۵۴٫۵	۳۲٫۷	۵۱٫۶	۴۱٫۱	۷۸٫۷	۲۴٫۴	۲۵٫۹
اردبیل	۷۳٫۹	۷۸٫۳	۵۵٫۹	۵۰٫۱	۳۶٫۲	۴۷	۴۱٫۷	۶۱٫۴	۲۰٫۲	۳۶٫۵
ارومیه	۸۶٫۸	۸۹٫۱	۳۸٫۹	۵۶٫۸	۲۲٫۷	۵۳٫۸	۲۵٫۵	۵۵٫۳	۱۷	۲۶
اصفهان	۷۶٫۲	۷۹	۴۷٫۵	۴۸٫۴	۲۲٫۲	۴۷٫۶	۲۷٫۴	۶۷٫۴	۱۷٫۵	۲۶
اهواز	۸۲٫۳	۸۵٫۷	۴۰٫۷	۵۵	۲۶٫۲	۵۱٫۴	۲۷٫۵	۶۲٫۳	۱۷٫۳	۲۴٫۵
ایلام	۶۸٫۳	۷۹٫۴	۶۲٫۷	۴۹٫۷	۳۴٫۵	۴۰٫۹	۳۹٫۸	۶۵٫۵	۲۲٫۱	۲۱٫۵
بندرعباس	۷۳٫۹	۸۳٫۱	۴۶٫۳	۴۲	۲۸٫۶	۴۰٫۷	۲۷٫۶	۷۸٫۹	۱۸	۲۲٫۳
بوشهر	۶۹٫۳	۸۳٫۱	۵۸٫۲	۵۸٫۱	۳۰٫۱	۵۲	۳۵٫۷	۷۶٫۱	۱۹	۲۷٫۵
تبریز	۷۸٫۴	۸۱٫۱	۵۱٫۱	۵۲٫۹	۲۹٫۲	۴۹٫۳	۳۸٫۲	۵۱٫۶	۱۹٫۹	۳۱٫۵
تهران	۸۳٫۶	۸۳٫۹	۳۸٫۹	۵۳٫۸	۲۰٫۵	۵۳٫۱	۲۴٫۳	۶۴٫۶	۲۱٫۱	۲۳٫۲
خرم‌آباد	۷۷٫۲	۸۱٫۸	۵۱٫۳	۵۵٫۵	۳۲٫۱	۴۶٫۸	۳۴٫۷	۶۱٫۱	۲۰٫۶	۲۰٫۲
رشت	۸۲٫۵	۸۸٫۶	۴۱٫۱	۶۰٫۳	۱۸٫۳	۵۵٫۸	۲۱٫۳	۶۳٫۴	۱۴٫۸	۱۹
زاهدان	۷۱٫۲	۸۳٫۵	۵۸٫۳	۵۲٫۸	۴۳٫۳	۴۳٫۹	۴۹٫۴	۶۸٫۱	۲۲٫۸	۳۹٫۹
زنجان	۷۴٫۲	۸۱٫۸	۵۳٫۱	۵۰٫۷	۲۹٫۳	۳۹٫۶	۳۶٫۹	۷۱٫۴	۲۰٫۴	۳۴٫۴
ساری	۷۱٫۴	۷۹٫۲	۴۴٫۹	۵۲٫۶	۲۸٫۶	۴۷٫۴	۳۳٫۲	۷۰	۲۰٫۳	۲۵٫۶
سمنان	۷۶٫۲	۷۷٫۴	۵۵٫۸	۴۵٫۸	۳۴	۴۲٫۸	۳۶٫۸	۷۹٫۱	۱۶٫۶	۲۲٫۸
سنتدج	۷۵٫۲	۸۲٫۹	۵۸٫۶	۵۲٫۳	۲۶٫۷	۵۱٫۷	۳۴٫۶	۳۴٫۷	۱۸٫۳	۲۵٫۵
شهرکرد	۷۸٫۲	۷۶	۴۹٫۶	۵۴	۳۲٫۵	۴۹٫۳	۳۶٫۹	۶۹٫۷	۱۴٫۴	۲۹٫۴
شیراز	۸۱٫۶	۷۸٫۲	۳۲٫۱	۵۴٫۷	۱۸٫۷	۵۰٫۳	۲۱٫۴	۵۵٫۲	۲۰	۲۱٫۴
قزوین	۷۸٫۶	۷۹٫۸	۴۹٫۵	۴۷٫۶	۲۹٫۱	۴۷٫۲	۲۹٫۶	۷۰٫۷	۱۵٫۸	۲۸٫۷
قم	۷۳	۷۸٫۷	۵۶٫۴	۴۱٫۳	۳۱٫۷	۴۲٫۹	۳۵٫۱	۷۳٫۲	۱۷	۳۸٫۲
کرمان	۷۳٫۵	۷۹٫۱	۵۲٫۸	۵۱٫۴	۳۲٫۵	۴۳٫۹	۳۵٫۹	۷۳٫۷	۲۲٫۱	۲۰٫۳
کرمانشاه	۸۱٫۴	۸۵٫۱	۴۵٫۷	۵۴٫۵	۲۸٫۴	۵۱	۲۹٫۳	۵۸٫۵	۱۲٫۳	۲۵٫۴
گرگان	۷۸٫۷	۸۳٫۹	۴۳٫۶	۵۷٫۲	۲۱٫۷	۴۶٫۴	۲۶٫۹	۶۰٫۵	۲۱	۱۸٫۷
مشهد	۸۲٫۲	۸۴٫۶	۵۱٫۴	۵۳٫۱	۲۷	۴۹٫۴	۲۸٫۴	۷۳٫۶	۱۴٫۲	۲۶٫۶
همدان	۸۲٫۴	۸۳٫۴	۵۰٫۸	۵۹٫۲	۲۸٫۸	۵۴٫۷	۳۴٫۶	۶۸٫۵	۲۵	۳۸
یاسوج	۶۰٫۵	۷۶٫۸	۶۱٫۸	۴۴٫۵	۳۶٫۹	۴۴٫۹	۳۸٫۹	۷۳٫۸	۲۶٫۲	۲۵٫۶
یزد	۷۱٫۹	۸۵٫۳	۵۹٫۸	۵۰	۳۴٫۸	۵۱٫۱	۳۵٫۷	۷۲٫۵	۲۳٫۳	۲۹٫۲
تعداد پاسخ معتبر	۱۶۶۸۲	۱۶۷۵۷	۱۶۶۸۹	۱۶۳۸۸	۱۶۵۴۴	۱۶۲۵۹	۱۶۵۵۰	۱۶۵۵۲	۱۶۵۲۷	۱۶۷۸۲